

Entrevista fictícia a Galè (129 d.C.-216 d.C): “Si no ets filòsof no ets metge, ets un mer receptor”

Galè (129 dC-216 dC), natural de la ciutat de Pèrgam, a Àsia Menor, va fer els seus primers passos en el terreny mèdic a l'Asclepeion de la seva ciutat. Va treballar durant més de cinquanta anys com a metge, però -influït pel seu pare-, des de ben jove va manifestar interès per totes les branques del saber, especialment la medicina i la filosofia. Avui fem un viatge en el temps i l'espai fins a l'Asclepeion de Pèrgam al segle II dC. És entre aquestes pedres on amenitzem la tarda asseient-nos a xerrar amb Galeno.

Il·lustració 1: L'acròpolis de Pèrgam vista des de l'Asclepeion. Situada a l'actual Turquia. Autor: Mekanoide

Tot i haver tingut una inclinació primerenca cap als estudis de lletres, cap als 16 anys vas decidir fer un gir a la teva carrera i dedicar-te a la medicina, sense deixar de banda la filosofia. Què va ser el que va motivar aquest canvi de rumb?

En aquesta decisió va tenir molt a veure el meu pare, però també la ciutat on em vaig criar, Pèrgam. Allí teníem el més cèlebre temple en honor a Asclepi de tota Àsia Menor. Jo vaig fer els meus primers passos a l'Asclepeion de Pèrgam. Allà va ser on vaig conèixer els meus primers mestres. Després de la mort del meu pare, vaig marxar a Esmirna, seguint els passos de Sàtir, el meu estimat mestre. En aquesta ciutat vaig conèixer el gran Pèlops, que va deixar una profunda empremta en mi que mai vaig poder esborrar; després vaig passar per Corint. Finalment, vaig acabar la meva etapa formativa a Alexandria, que aleshores era el principal centre del Mediterrani.

Per què vas triar Alexandria per completar els teus estudis?

Me'n vaig anar seguint els passos de Pèlops. Després, allà a Alexandria, vaig conèixer Heraclià, un gran anatomista, que em va permetre treballar mà a mà amb ell. Els cercles eren molt tancats, exigents, amb escassa comunicació entre si. Això suposava un gran obstacle per aprofundir en el saber, la investigació i el descobriment.

Has comentat que el teu pare va influir sobre la teva decisió de dedicar-te a la medicina, però ell era arquitecte, no és cert? Què ens pots explicar sobre ell?

El meu pare es deia Nicó, era una gran persona. Era arquitecte, però tenia molta curiositat per totes les branques del saber, no només per la seva. Com a bon pare, es va centrar molt en mi i sempre em va cuidar i va vetllar perquè no em faltés de res. Després em va encoratjar a iniciar-me en el camí de la medicina, impulsat per un somni en què se li havia aparegut Asclepi, el déu de la medicina. Va ser ell qui em va animar

a visitar les diferents escoles filosòfiques: estoica, platònica, peripatètica i epicúria. De la mateixa manera que me les va fer conèixer totes, també em va instar a no quedar-me amb cap i a pensar de manera crítica, per mi mateix, buscant sempre la veritat.

Pel que has explicat fins ara, el teu pare ha tingut molta influència a la teva vida. Però, i la teva mare?, què ens pots explicar sobre ella?

Malauradament no puc dir el mateix, sinó tot al contrari. La meva mare era una persona completament antagònica al meu pare. Era una dona irritable, s'alterava molt per coses sense importància.

La seva figura va tenir influència en la teva relació amb les dones?

Podria ser, és cert que no m'he casat mai, encara que oportunitats i pretendentes no m'han faltat. De vegades penso que el meu rebuig al matrimoni pot estar relacionat amb la meva visió de la vida conjugal, fortament condicionada per la relació dels meus pares.

Vas acudir a totes les escoles filosòfiques. Què ens comptes de les escoles mèdiques, qui van ser els teus primers mestres?

Vaig seguir de nou el consell del meu estimat pare i vaig freqüentar totes les escoles: els ensenyaments dels dogmàtics, els empírics i els pneumàtics. Dels meus primers mestres dogmàtics en recordo dos: Sàtir, i Efià; dels empírics, a Escrió. Sàtir va ser per a mi el més impactant; era deixeble de Quint, que alhora era deixeble de Marí. A través dels meus primers mestres vaig conèixer l'obra dels autors hipocràtics i el procediment de la sagnia, anomenada per nosaltres els grecs "flebotomia" i pels romans "venesecció".

M'interessa especialment el tema de la sagnia, com va ser aquest aprenentatge?

És cert que en vaig sentir parlar durant els primers anys a la meva ciutat, però el concepte no va calar realment en mi fins als meus anys com a aprenent a Esmirna, on vaig conèixer Pèlops. D'ell vaig aprendre els signes de cada humor, necessaris per entendre la teoria dels quatre humors (sang, flegma, bilis groga, bilis negra), que he fet servir durant tota la meva carrera. A partir d'aquí vaig aprofundir en la lectura dels escrits hipocràtics. Per això, va ser clau la lectura del tractat Introducció a Hipòcrates per a principiants, que havia preparat Pèlops.

Després de formar-te a Àsia Menor, marxes a Roma per primera vegada l'any 163. Què va determinar aquest viatge?

Hi va haver diversos motius. El principal, el meu afany pel saber, per seguir trobant-me amb nous mestres en aquest art que és la medicina, però també els moments de revolta pels quals va passar la meva estimada ciutat al voltant d'aquell any 163, amb la guerra dels Parts a les fronteres veïnes d'Àsia.

Què ens expliques de la teva època romana? Et va costar adaptar-te a la ciutat?

La veritat és que a Roma m'hi vaig introduir força bé a l'alta societat. Ràpidament em vaig veure embolicat amb els cercles filosòfics i mèdics. Poc després d'arribar, vaig començar a freqüentar els cursos d'Eudem, aristotèlic de gran prestigi, vaig guanyar la confiança de Glaucó i vaig entaular una gran amistat amb dos joves metges, que es van convertir en entusiastes admiradors meus, Teutras, natural de Pèrgam, com jo, i Epígon. Durant aquells anys vaig aconseguir molts èxits, i els meus clients van augmentar notablement. L'aristocràcia s'interessava pels problemes mèdics i vaig començar a fer una sèrie de demostracions públiques al Temple de la Pau. Així vaig donar a conèixer molts dels meus revolucionaris treballs, que havia desenvolupat prèviament a Pèrgam.

Vas fer amics a Roma, vas trobar bons companys de feina?

Sí, però la veritat és que vaig fer més enemics que amics. Hi va haver alguns metges que es van sentir ofesos pels meus treballs i paraules. La majoria pertanyia a alguna secta i xocaven amb la meva renúncia al dogmatisme. No podien suportar-ho. Però jo soc així, una ànima lliure... tal com em va ensenyar el meu pare. Tot i així, he estat en moltíssims debats amb metges distingits, amb filòsofs... Amb tots ells he tingut discussions interessants, tant sobre anatomia, com sobre fisiologia i terapèutica. De totes maneres, he d'admetre que no va gaire amb mi la idea de treballar la medicina de manera cooperativa; de fet, ni la medicina ni cap de les altres ciències a què m'he dedicat com, per exemple, la filosofia.

Quina discussió destacaries de la teva època a Roma?

Crec que destacaria la més sagnant, la que es va generar al entorn a la flebotomia. Quan vaig arribar allà, em vaig enfrontar amb els deixebles d'Erasístrat, que inicialment rebutjaven de ple la flebotomia, prescrivint teràpies com el dejuni o l'exercici físic, teràpies que, com deixo clar als meus tractats, debilitaven els pacients.

Entre els teus tractats sobre la flebotomia, destaca l'atac a la figura d'Erasístrat. En què consisteixen aquests tractats i per què decideixes centrar-te la seva figura?

En realitat, Erasístrat era un metge que va viure diversos segles abans que jo. Vaig decidir prendre'l a ell com a cap de turc, per això el primer tractat es diu Sobre la flebotomia contra Erasístrat, però és més aviat una manera de captar l'atenció dels seus deixebles. Sobre aquest tema vaig escriure tres tractats. El primer vaig decidir redactar-lo després de la meva primera topada amb els deixebles d'Erasístrat. En realitat, es tracta una transcripció d'un dels episodis més interessants dels meus debats al temple de la Pau, un debat polèmic amb els seguidors d'Erasístrat.

Quins són els teus arguments en aquest primer tractat?

Intento centrar-me en les bondats de la flebotomia mitjançant casos clínics irrefutables. Així, intento evidenciar com la pèrdua de sang, ja sigui de manera natural a través de la flebotomia, genera enormes beneficis en els pacients. No els recordo ara tots, però, per exemple, un de molt famós va ser el de la serventa d'Estimarges. Després d'un part complicat, aquesta dona estava pletòrica, ja que no havia estat ben purgada en tenir desviada la matriu. Seccionant-li la vena del turmell, Hipòcrates li va salvar la vida. Com a contrapartida, tenim el cas d'una dona amb amenorrea que es va salvar gràcies a una hemorràgia nasal espontània. Mentre jo preferia aturar aquest tipus de mals de la manera més ràpida a través de la flebotomia, Erasístrat hauria optat per teràpies massa lentes, amb greus efectes secundaris, com el dejuni o els exercicis gimnàstics.

Què vol dir que la dona estava pletòrica?

La plètora és un excés de sang, un desequilibri que pot venir principalment per tres causes: el deteriorament de la facultat general de la persona, alteracions internes dels humors, que apareixen als vasos sense raó aparent, produint inflamació, i un excés de aliments. La manera natural que té el cos de controlar la plètora i els altres desequilibris humorals és a través de mecanismes d'evacuació com ara l'hemorràgia nasal, els vòmits, les hemorroides o la menstruació. Aquesta última és especialment interessant, ja que només es produeix en les dones, cosa que està molt lligada al seu estil de vida.

Als teus escrits es veu que atens igual homes i dones, però ara dius que la menstruació és especialment interessant. Podries explicar per què?

És clar, és molt senzill. Els homes passen el dia fora de casa en constant contacte amb el sol i fent esforços, cosa que els serveix com a mecanisme de regulació. Les dones, en canvi, per la seva naturalesa, evacuen cada mes la part sobrant del seu humor sanguini, vessant l'excés de sang, ja que estan ocioses i aquest estil

de vida afavoreix la plètora. A més, el part i el mateix embaràs constitueixen una evacuació, igual que la producció de llet, ja que aquesta es forma a partir de la mateixa substància que la menstruació. Això explica que, durant la lactància, la menstruació desaparegui. Per tant, la menstruació és un factor protector contra moltes malalties, igual que les hemorroides ho són per als homes.

Que curiós... Per tant, en una realitat paral·lela, en què les dones haguessin de treballar al mateix ritme que els homes i sortir de casa per guanyar-se el pa, desapareixeria la menstruació?

Uhhmm, bona pregunta!... Dubto molt que això pogués passar, doncs va en contra de la pròpia naturalesa de la dona, però en l'hipotètic cas que fos així, crec que podria passar...

Pel que ens has explicat fins ara, la flebotomia va tenir un impacte fortíssim a la teva carrera. Però la teva terapèutica no va estar només centrada en això, oi? Als teus tractats també parles de dietètica o de gimnàstica. No és això un punt de convergència amb Erasístrat, malgrat les teves crítiques cap a ell?

El que és clar és que la flebotomia és clau, però no val per a tot i cal saber destriar molt bé quan és necessària i quan no. És cert que jo tinc tractats en què parlo d'alimentació i exercici per combatre la fatiga, però no comparteixo per res la visió amb Erasístrat, t'explico per què. Per mi, la salut rau en portar una manera de vida saludable i això és el que nosaltres, els metges grecs, anomenem *diata*, que no és el mateix que vosaltres enteneu per "dieta". Així, la nostra *diata* no es refereix només a l'alimentació, sinó que inclou altres paràmetres com l'exercici físic, les hores de son, la ingesta de vi, etc. En aquest sentit, per conservar o restablir la salut, convé atendre totes aquestes categories. En definitiva, es tracta d'escoltar el cos per saber com restaurar l'equilibri. No obstant això, jo mai no proposaria dejunar com a remei principal, encara que sí modificaria la ingesta d'aliments fent-la més lleugera o copiosa, depenent de les necessitats del pacient. Això és el que em diferencia d'Erasístrat.

El teu primer tractat va tenir un gran impacte. Va ser l'èxit del primer el que et va motivar a escriure un segon tractat? Per què en aquesta segona obra decideixes interpel·lar els seguidors d'Erasístrat i no el seu mestre?

Decideixo interpel·lar els seguidors perquè sembla que han oblidat les directrius del seu mestre. Arran del meu primer tractat, es van posar tots a practicar la flebotomia a indiscriminadament, sovint sense solta ni volta, causant greus estralls entre els pacients i oblidant que Erasístrat mai la va usar. Encara que jo soc partidari de fer-la servir, crec que no cal abusar, sinó utilitzar-la com a remei només quan cal. El problema és que es va arribar a practicar indiscriminadament, sense tenir en compte que també comporta riscos importants. Hi ha el perill de no calcular bé la quantitat de sang que hem d'extreure o de no seleccionar la vena correcta, per exemple, amb conseqüències fatals per als malalts.

Al tercer tractat, a diferència dels altres dos, no t'atures a descriure quadres clínics, sinó que esmentes breument el cas d'una dona i un home que van morir per una flebotomia excessiva. Per què?

La clau aquí és el pas del temps, ja que hi ha gairebé trenta anys entre el primer i el darrer. Quan vaig escriure el primer era jove i no tenia una veritable experiència del remei, encara que sí que podia veure el seu potencial terapèutic. Amb el temps, però, vaig entendre que no es podia emprar en tots els casos, sinó que es requerien unes condicions específiques per a la seva posada en pràctica. Aquests anys d'experiència van ser decisius per comprendre el veritable abast del remei, els seus perills i la forma correcta de fer-lo servir. Penso que a hores d'ara ja puc aportar consells pràctics sobre com practicar la flebotomia de manera específica en funció de les característiques particulars de cada pacient.

Podries posar-nos algun exemple?

És clar, si partim de la base que estableix la teoria dels quatre humors, cada temperament està associat a un humor. Així, per exemple, amb els pacients de temperament suau i humit amb febre i mal d'estómac, sobretot a l'estiu, es corre el perill que no es reanimin després d'una flebotomia. Tampoc als de naturalesa freda se'ls ha de practicar la flebotomia a l'hivern, sinó tractar-los amb fregues, unguents i begudes que escalfen moderadament.

Durant la teva llarga carrera com a metge has atès tota mena de pacients, homes, dones, rics i pobres... quins van ser els teus pacients preferits?

Com bé dius he atès tota mena de pacients i encara que la meva prioritat sempre ha estat atendre'ls a tots el millor possible, evidentment hi ha alguns casos que m'han interessat més que altres. La meva etapa a les campanyes militars del nord d'Itàlia va ser especialment enriquidora. També vaig aprendre moltíssim sobre com guarir les ferides quan vaig ser metge dels gladiadors a Pèrgam i sobre el funcionament del cos. D'altra banda, entre els emperadors, vaig establir una relació especialment bona amb Marc Aureli, ja que, igual que jo, també estava interessat per la filosofia, encara que ell sí que es definia dins una de les escoles, l'estoica, mentre que jo no.

Durant tota l'entrevista has fet al·lusió a la filosofia. Creus que la teva formació de filòsof ha estat clau per a la teva pràctica mèdica?

Per descomptat, de fet, un dels meus tractats es titula El millor doctor és també un filòsof. Procuo fer entendre que la filosofia és necessària per practicar l'art de la medicina. Per mi, la base està en la lògica aristotèlica. En primer lloc, el metge necessitarà la lògica per raonar sobre què li passa al pacient, estar en coneixement i possessió dels procediments lògics per superar i comprendre els orígens dels diferents mals i els remeis consegüents; en segon lloc, un bon metge necessita la filosofia natural (el que ara s'anomena física) per entendre com funcionen els objectes físics i, finalment, l'ètica. Si no s'assoleix aquest nivell, no és un veritable metge, sinó un simple receptor.

Per a saber-ne més...

- Durán Mañas, M. (2022). "Galeno y el método científico: fundamentos de investigación en los tratados sobre la flebotomía", a Ángel Espinós, J.-Durán Mañas, M. (eds.). *El Corpus Hippocraticum y su recepción: estudios interdisciplinarios*. Madrid: Guillermo Escolar Editor.
- Durán Mañas, M. (2021). "Las traducciones argentinas de Galeno: el caso de La sangría". *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, 73.1, 362-375.
- Duran-Mañas, M. (2021). El papel de la fisiología femenina en los tratados sobre la flebotomía de Galeno. *Ágora. Estudios Clásicos em Debate*, 23(1), 65-89.
- Durán Mañas, M. (2020). *Galeno. Sobre la flebotomía contra Erasístrat. Sobre la flebotomía contra los erasistrateos en Roma. Sobre la curación mediante la flebotomía*, introducción, traducción, notas e índices de --. Madrid: Ediciones Clásicas.
- Durán Mañas, M. (2018). "El vocabulario de la sección de las venas en los tratados sobre la flebotomía de Galeno", *Panacea* 48, 232-239. Ferragud, C. (2020). "Claudio Galeno y el galenismo", *Investigación y ciencia* [en línea]. <https://www.investigacionyciencia.es/blogs/ciencia-y-sociedad/108/posts/claudio-galeno-y-el-galenismo-18869>.
- García Ballester, L. (1972). *Galeno en la sociedad y en la ciencia de su tiempo* (c. 130-c 200 d. C.). Madrid: Ediciones Guadarrama.
- Hankinson, R. J. (2008) Hankinson, R. J. (ed.). (2008). *The Cambridge Companion to Galen*. Cambridge: Cambridge University Press.

Autores:

Mónica Durán Mañas, Departament de Filologia Grega i Filologia Eslava, Universitat de Granada

Núria Pujol Furelos, Departament de comunicació de la Societat Catalana de Historia de la Ciència i la Tècnica